

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Konttinen, Esa

Title: Pohjoismaisten kansalaisyhteiskuntien erityislaatu kumpuaa historiasta

Year: 2011

Version:

Please cite the original version:

Konttinen, E. (2011). Pohjoismaisten kansalaisyhteiskuntien erityislaatu kumpuaa historiasta. *Kansalaisyhteiskunta*, 2 (2), 249-261.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

POHJOISMAISTEN KANSALAISSYHTEISKUNTIEN ERITYISLAATU KUMPUAA HISTORIASTA

Risto Alapuro ja Henrik Stenius (toim.), *Nordic Associations in a European Perspective*. Nomos, Baden-Baden, 2010.

Esa Konttinen*

Social origins -selitysmalli kiinnepisteenä

Kansalaisyhteiskunnille on ominaista, että ne poikkeavat maittain toisistaan suuresti. Johns Hopkins -yliopiston vertaileva tutkimus (Salamon ym. 2004, 19-21) tuotti tuloksen, että kun Alankomaissa taloudellisesti aktiivisesta väestöstä yli 14 prosenttia toimi 1990-luvun lopulla ei-voittoa-tavoittelevalla sektorilla, Meksikon vastaava osuus oli vain puolisen ja Unkarin yksi prosentti. Esimerkiksi Italian non profit -sektorin osuus oli nelisen, Suomen hieman yli viisi Ruotsin ja Norjan seitsemän prosenttia. Jos pelkät kokoerot ovat mittavat, niin suuria ovat myös erot kansalaisyhteiskuntien ominaislaaduissa. Kun esimerkiksi Egyptissä vapaaehtoistyövoiman osuus kansalaisyhteiskunnan työvoimasta oli alle kolme prosenttia, Unkarissa 18, Argentiinassa 40, niin Ruotsissa vastaava osuus oli 76, Norjassa 63 ja Suomessa 54 prosenttia. Nämä ovat vain karkeita määriin perustuvia esimerkkejä eroista.

Tutkimus on pyrkinyt selittämään syitä kansalaisyhteiskuntien eroihin. Eniten huomiota on kohdistunut kehittyneiden maiden kansalaisyhteiskuntiin. Niiden osalta selitykset rakentuivat aikaisemmin tyyppillisesti jonkin yhden tekijän varaan (ns. *single factor* -selitysmallit), kuten esimerkiksi näkökanta, jonka mukaan non profit sektori on ottanut hoitaakseen tehtäviä, joiden suorittamisessa valtio ja markkinat ovat epäonnistuneet ja että kansalaisyhteiskunnan laajuus olisi paljolti seurausta tuosta laiminlyönnistä – jonkunhan pitää palvelut hoitaa. Tai sitten kansalaisten epäluottamus palveluiden tarjoajiin tai palveluihin on voinut suunnata kysynnän kansalaisyhteiskuntaan.

* Esa Konttinen on kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden maisteriohjelman professori Jyväskylän yliopistossa. Email: esa.konttinen@jyu.fi

Läpimurron kaltaista käännepestettä selitystavoissa merkitsi Johns Hopkins -vertailevan projektin tutkijoiden Lester M. Salamonin ja Helmut K. Anheierin 1990-luvun jälkimmäisellä puoliskolla kehittämä niin sanottu *social origins* -teoria. Arvosteltuaan keskeisiä yhden tekijän selityksiä Salamon ja Anheier (1998) päätyivät vertailevan aineistonsa perusteella näkemykseen, että kansalaisyhteiskuntien erilaisuuksien syitä pitää etsiä kokonaisvaltaisesti yhteiskunnan rakenteellisista, poliittishistoriallisista ja taloudellisista tekijöistä. Heidän mukaansa kansalaisyhteiskunta ei ole mikään muusta yhteiskunnasta erillinen saareke, vaan yhteiskunnasta syntynyt ja on siihen näin ollen ”uppoutunut” (*embedded*). Se, mitä tarvitaan, on siis tuon uppoutuneisuuden analyysi. Tarvitaan kokonaisvaltaista yhteiskuntahistoriallista tarkastelutetta.

Salamonin ja Anheierin mukaan merkittävä tulevaa kehitystä selittävä kansalaisyhteiskunnan muodostumisen kausi oli modernin yhteiskunnan syntykausi. Moderniin siirtymisen murroksessa muodostui rakenteita, jotka voivat selittää paljon myöhempiä kehityskulkuja. He päätyivät erottamaan neljä ei-voittoa tavoittelevan regiimin ”enemmän tai vähemmän erilaista” kehitystyyppiä. Nämä ovat tiukan valtiokeskeinen eli statistinen (esimerkkinä Japani), liberaali (Yhdysvallat), sosiaalidemokraattinen (Ruotsi) ja korporatistinen kehitystyyppi (Saksa). Näistä siis sosiaalidemokraattinen kehitystyyppi kuvaa lähinnä skandinaavisia kansalaisyhteiskuntia, joskin Salamon ja Anheier katsoivat yhtäläisyyksiä löytyvän myös Italiaan. Sosiaalidemokraattisessa tyypissä valtio on ottanut hoitaakseen keskeisimmät palvelutehtävät, mikä on tarkoittanut palvelufunktioiden toissijaisuutta kansalaisyhteiskunnassa. Malli on todennäköisin yhteiskunnissa, joissa vahva työväenliike – Skandinaviassa siis sosiaalidemokratia – on yhdessä muiden poliittisten voimien kanssa vaikuttanut suuresti yhteiskunnan kehitykseen. Voimakkaat liikkeet ovat vaatimuksillaan aikanaan kyenneet saamaan todeksi valtion laajat hyvinvointitehtävät, mikä siis on merkinnyt kapeampaa kansalaisyhteiskuntaa kuin esimerkiksi monissa Euroopan maissa, joissa valtio rahoittaa non profit -organisaatioiden tuottamia palveluita.

Risto Alapuron ja Henrik Steniuksen toimittama teos *Nordic Associations in a European Perspective* ottaa lähtökohdaksi *social origins* -seli-

tystavan mukaisen uppoutuneisuuden näkökulman. Alapuro toteaa selitystavan relevantiksi lähtökohdaksi juuri siksi, ettei se postuloi mitään erillistä yhdistysilmiötä, jota tarkasteltaisiin vain sille ulkoisten tekijöiden avulla. Social origins -teoria ymmärtää yhdistystoiminnan lujasti suhteessa muuhun yhteiskuntaan ja valtioon. Mutta teos ottaa tuon mallin kuitenkin vain lähtökohta-ankkurikseen. Tavoitteena on paitsi tutkia social origins -selitystavan pätevyyttä Pohjoismaiden kansalaisyhteiskuntaan nähden – mallin tarjoamiin näkökantoihin otetaan kriittisesti kantaa teoksen artikkeleissa –, sitä kautta erityisesti kehitellä teoriaa pohjoismaisen kansalaisyhteiskunnan erityislaadusta ja tutkia myös Pohjoismaiden keskinäisiä eroja historialliseen tarkasteluotteeseen nojautuen. Vertailukohteina tarjoavat myös eräät Itä-Euroopan maat ja Ranska.

Teos perustuu vuodesta 2003 lähtien toimineen tutkijaverkoston työhön. Kirjoittajat ovat tunnettuja pohjoismaisia kansalaisyhteiskunnan tutkijoita (Alapuron ja Steniuksen lisäksi Per Selle, Karl Henrik Sivesind, Dag Wollebæk, Bjarne Ibsen, Martti Siisiäinen, Kristin Strømsnes, Johanna Rainio-Niemi, Eeva Luhtakallio) täydennettynä kolmella Pohjoismaiden ulkopuolisella tutkijalla (Mary Hilson UCL:stä Lontoosta, Erle Rikmann Tallinnan yliopistosta ja Annette Zimmer Münsterin yliopistosta Saksasta). Ruotsalaisia ja islantilaisia tutkijoita ei teokseen ole osallistunut. Kolme vuotta ennen tätä teosta ilmestyi Lars Trägårdhin toimittama lähinnä Ruotsin kansalaisyhteiskunnan kehitystä luotaava teos *State and Civil Society in Northern Europe* (2007).

Kirja jakautuu kolmeen osastoon. Ensimmäisessä osassa Risto Alapuro johdattaa historialliseen tarkasteluotteeseen arvostellen erityisesti abstrakteihin tilastollisiin vertailuihin pysyttäytyviä erittelyjä. Alapuro ei toki hylkää tilastollisia erittelyjä ja vertailuja, vaan sanoo niiden tarjoavan ennemminkin lähtökohdan analyysille kuin niiden itsessään olevan kunnollisia vertailevia tutkimuksia. Hyvät vertailevat analyysit saavat voimaa historiallisesta ja kokonaisvaltaisesta tarkasteluotteesta, jonka yhteydessä tilastojen informaatiota voidaan pätevästi tulkita. Henrik Stenius laatii perusteellisen analyysin pohjoismaisten kansalaisyhteiskuntien muodostumisesta. Toisessa osassa tutkijat erittelevät ja vertailevat Pohjoismaiden kansalaisyhteiskuntia eriytyneemmistä näkökulmista. Vertailuun tuodaan lisäksi Itä-Euroopan entisiä

socialistisia maita ja Ranska. Eurooppa teoksen perspektiivinä toteutuu niiden kautta. Useiden artikkeleiden aineisto ja polttopiste koskee nykypäivää, mutta tulkinnat rakentuvat uppoutuneisuusteesin mukaisesti kansalaisyhteiskunnan syntykaudella muodostuneista rakenteista ja konventioista käsin. Kolmas osa muodostuu Alapuron laatimasta johdopäätösartikkelista.

Heikot oppositiot

Pohjoismaiden kansalaisyhteiskuntien historiallisen kehityksen ja erityisyyden analyysin laatii Stenius. Erittely on teoksen laajin (55 s.) kirjoitus, runsaasti uutta tietoa sisältävä teoksen ankkurianalyysi. Muut artikkelit käyttävät laajalti hyväkseen sen antia.

Stenius tähdentää, että Pohjoismaille on ollut yhteistä jyrkkien (väkivaltaisten) vastakohtaisuuksien puuttuminen; nämä yhteiskunnat ovat kauan olleet heikkojen oppositioiden yhteiskuntia. Vastakohtaisuuksien puuttuminen on näkynyt erityisinä suhteina ja konsensuksen pyrkimyksenä kansalaisyhteiskunnan ja valtion sekä kansalaisyhteiskunnan ja johtavien luokkien välillä. Stenius argumentoi sen puolesta, että avain niiden ymmärtämiseen on pohjoismaisten kansalaisyhteiskuntien kulttuurihistoriassa ja luokkarakenteissa.

Stenius kiteyttää pohjoismaisten kansalaisyhteiskuntien yhdistyselämän samankaltaisuuden kolmeen tekijään. 1. Heikko oppositio, mikä on näkynyt siinä että yhdistykset ja liikkeet ovat olleet laajalti hyväksytyjä ilmiöitä, joihin on liitetty vain maltillisesti vastakohtaistavia pyrkimyksiä. Pohjoismaat ovat ilmentäneet yhden normin yhteiskunnan ideaalia, joka sitten on muokkautunut yhdenmukaiseksi universalistiseksi ajatteluksi. 2. Näissä maissa ovat vallinneet jäykät, mutta tehokkaat mukaan ottamisen (inkluusion) käytännöt (työssä, koulutuksessa, paikallishallinnossa ja käytännön tiedon tuottamisessa ja jakamisessa). Ne ovat muokanneet hedelmällistä maaperää erityislaatuiselle laajalle mobilisoitumiselle. 3. Näille maille on ollut yhteistä suhteellisen tasainen ja lineaari siirtyminen moderniin.

Kulttuurin ulottuvuus on kirjoituksessa näkyvässä asemassa. Yhteisten ominaispiirteiden tärkeänä kulttuurisena taustana on Steniuksen mukaan näet *pohjoismainen luterilaisuus*, joka Saksaan verrattuna oli selkeästi yhdenmukaisempaa ja suuremmassa määrin konsensusta ja kon-

formistisuutta tähdentävää. Sen ote väestöön moraalisen auktoriteettina oli vahva. Erityisesti Suomessa ja Ruotsissa välitystehtävää toteutti laaja paikallisyhteisöihin levittäytynyt papisto. Paljolti juuri luterilaiselta pohjalta Pohjoismaista muokkautui yhden normin yhteiskuntia vailla vahvoja oppositioita. Yhtenäisyyttä tuki paikallisyhteisöjen itsehallinnan perinne (mm. paikallinen oikeudenkäyttö) sekä kansan koulutuksen perinne, jossa siinäkin keskeistä osaa esitti papisto.

Erityinen kulttuurihistoria loi osaltaan pohjaa erityiselle luokkadyنامiikalle moderniin siirtymisessä. Suhteellisen rauhanomaista siirtymää luokkayhteiskuntaan ja sen kautta myös myöhempää kehitystä pohjoismaisissa yhteiskunnissa selittää Steniuksen mukaan olennaisesti myös *keskiluokkien vahva rooli* moderniin siirtymisen kautena. Keskiluokat rakensivat yhteyden kansanjoukkoihin joukkoliikkeissä (tai *kansanliikkeissä*) ja yhdistyksissä. Vanhan paikallisen päätöksenteon perinteen vaikutuksesta yhteiskunnallinen ymmärrys rakentui niin, että kokonaisuuden hallinta edellytti paikallisen tason aktiivista osallistumista, ei alistamisen merkityksessä vaan paikallisten oman panoksen antamisen merkityksessä. Pohjoismaisella erityisyydellä, laajalla itsenäisen talonpoikaiston kerroksella oli kehityskulussa vankka roolinsa. Nämä rakenteet olivat keskeisiä juuri siirtymävaiheessa, jolloin muodostuivat perustavat sosiaaliset rakenteet ja mentaaliset mallit tulevalle kehitykselle.

Pohjoismaiset yhteiskunnat olivat siis syvyyssuunnassa *inklusiivisia jatkumoina* moderniin siirtymisessä. Valtiossa johtopaikat vallanneet keskiluokkien edustajat liittivät yhteiskunnan kokonaisuudeksi paikallistasosta keskukseen. Tämä tapahtui osaltaan hierarkkisen yhdistyslaitoksen rakentamisena. Suomessa kehkeytyvässä valtiossa keskeiset asemat vallanneet fennomaanit johtivat paitsi suomalaisuusliikettä, myös esimerkiksi voimistuvaa raittiusliikettä. Keskusorganisaationa toimi Kansanvalistusseura, jolla oli alueorganisaationsa ja paikallisyhdistyksensä. Yhdistysverkostosta muodostui tiheä, eikä paikallisyhdistysten toiminta ollut näennäistä ja muodollista, vaan aktiivista osallistumista. Nopeasti laajentunut yhdistysten verkko valjastettiin ja valjastui yhteistä kansallista tehtävää varten. Hierarkkisesti rakentunut yhdistyselämä oli yleisesti Pohjoismaissa osa valtioprojektia.

Kansalaisyhteiskunta/yhteiskunta/valtio-rakenteen muodostumi-

sessä tärkeää osaa esitti murrosvaiheen laaja mobilisaatio, kansanliikkeet. Yhdistysverkostoineen liikkeet uudelleen rakensivat yhteiskuntaa ja lujittivat sen kokonaisuudeksi. Stenius yhtyy eräiden muiden pohjoismaisten tutkijoiden (Selle, Tranvik, Wollebæk, Øymyr) esittämään näkökantaan, että tämä on pohjoismaisen yhdistyslaitoksen muista yhteiskunnista erottava tärkeä erityispiirre. Liikkeet eivät Pohjoismaissa edustaneet partikularismia, kukin vain omaa erillistä tehtävää, vaan kansallista universalismia. Kuten sanottu, mobilisaatio muodostui samalla tärkeäksi osaksi valtionrakentamista. Kansakunnan rakentamisen kollektiivisuus rakentui osallistumisessa tapahtuneen omaksumisen kautta.

Kokonaisuuden yhteen liittänyt järjestäytynyt yhdistysmuotoinen mobilisoituminen on tärkeä syy siihen, että näissä yhteiskunnissa ei ole tehty perustavaa erontekoa yhteiskunnan, valtion ja kansalaisyhteiskunnan käsitteiden välillä. Yhteiskunnan peruselementit suuntautuivat samaan tavoitteeseen ja muodostivat rationaalisen ykseyden, jolloin ei ole ollut tarvetta erontekoon niiden kesken. Tähän kytkeytyneet vahvat konventiot näyttävät muodostaneen todellisen pohjoismaisen yhteiskuntasopimuksen, millä on edelleen jatkuvuutta.

Tässä kokonaisuudessa ja kehityskulussa yhdistykset – eivät yksilöt – edustivat kansaa. Yhdistysten representaatiotehtävä toteutui kaikissa Pohjoismaissa, ja Suomessa vahvasti, kuten Alapuro tähdentää Suomea ja Ranskaa vertailevassa artikkelissaan. Kun Suomessa vallitsi edelleen vanha, mutta heikentyvä konservatiivinen säätyedustuslaitos, niin yhteiskunnalliset liikkeet toteuttivat todellisen edustamisen. Tärkeäksi tuli yhdistykseen *kuuluminen* (passiivinen jäsenyys) ja kuulumisen ilmentämä yhteisyys, ei välttämättä aktiivinen osallistuminen; sen puolen hoitivat yhdistysten keskeiset elimet ja toimihenkilöt. Kuitenkin Snellmanin ja fennomaanien edustama hegeliläisyys tuotti Steniuksen mukaan Suomessa muita Pohjoismaita vahvemman luottamuksen valtioon. Suomalainen on ensi sijassa kansakunnan ja valtion jäsen ja vasta sitten yhdistyksen.

Sosiaalidemokraattisen regiimin kritiikki

Kun Steniuksen laaja erittely tutkii Pohjoismaiden kansalaisyhteiskuntien alkuperäistä muodostumista makrotasoisten historiallisten ja kult-

tuuristen prosessien ja rakenteiden näkökulmasta, teoksen toisen osan useimmat artikkelit ottavat tarkasteluun nykypäivän käyttäen laajalti hyväkseen tilastollisia vertailuaineistoja. Tulkinnoissa nojaututaan monin osin Steniuksen analyysiin. Erittelyjen lähtökohtana monessa tapauksessa on social origins -teorian sosiaalidemokraattinen regiimi ja sen koettelu. Useita ristiriitoja osoitetaan.

Kärkevästi sosiaalidemokraattisen regiimin teoriaa arvostelevat Karl-Henrik Sivesind ja Per Selle artikkelissaan ”Civil Society in the Nordic Countries: Between Displacement and Vitality”. He hyväksyvät SO-teorian sen näkökannan, että laaja julkinen hyvinvointisektori on yhteydessä non profit -sektorin palkattujen työntekijöiden suhteellisesti katsoen vähäiseen määrään hyvinvointipalveluiden alueella. Päteväksi todetaan myös se, että vapaaehtoistoimintaa esiintyy laajalti yhdistystoiminnan ns. ekspressiivisellä alueella (vapaa-ajan harrastukset, kulttuuri, ym.) ja suhteellisesti katsoen vähäisesti hyvinvointipalveluiden tuottamisessa. Mutta kirjoittajat argumentoivat, että SO-teorian Pohjoismaita koskevaan tyyppiin sisältyy useita perustavanlaatuisia ongelmia.

Social origins -teorian kehittäjät määrittivät sosiaalidemokraattisen regiimin keskeiseksi ominaispiirteeksi sen, että Skandinaviassa esiintyvä laaja julkinen hyvinvointisektori ”työntää tieltään” tai korvaa (*crowds out*) vapaaehtoisorganisaatiot. Seurauksena on kapea hyvinvointipalvelujen sektori kansalaisyhteiskunnassa ja sen tuloksena ylipäätään suhteellisen kapea non profit -järjestöjen kenttä. Muita teoriaan liitettyjä väitteitä on, että näissä maissa vapaaehtoissektori on suuresti riippuvainen julkisesta tuesta ja että niiltä siksi puuttuu todellinen autonomia. Lisäksi – ristiriitaisesti edellisen kanssa – on väitetty että non profit -sektori olisi suuresti riippuvainen hyväntekeväisyyslahjoituksista, koska laaja julkinen tuki puuttuu. Ajatuksena jälkimmäisessä otaksumassa on, että julkinen tuki suuntautuu olennaisesti kansalaisyhteiskunnan hyvinvointipalveluita tuottaville organisaatiolle, ja koska tämä non profit -sektori on Pohjoismaissa kapea, yhdistysten rahoituksen pitää tulla muista lähteistä, oletuksen mukaan siis lahjoituksista.

Empiirisen aineiston nojalla viimeksi mainittu väite on helppo osoittaa vääräksi. Pohjoismainen vapaaehtoissektori rakentuu suuressa

määrin yhdistysten jäseniltään keräämien maksujen ja laajan vapaaehtoistyöntekijäin joukon hankkimien tulojen varaan eikä siis lainkaan merkittävässä määrin yksityisiin lahjoituksiin. Pohjoismaiden non profit -sektori ei siksi olekaan vahvasti riippuvainen valtion rahoituksesta, vaan on rahoitustalustaan huomattavan autonominen.

Mitä tulee sosiaalidemokraattisen regiimin teorian crowding out -pääväitteeseen, sekin saa osakseen kylmää kyytiä Sivesindin ja Sellen seikkaperäisessä tilastovertailuihin perustuvassa erittelyssä. Mitään crowding out -tendenssiä ei voida havaita. Pohjoismaat sijoittuvat vapaaehtoissektorin palkallisten työntekijöiden suhteellisessa määrässä kehittyneiden maiden keskimääräistrendin yläpuolelle. Eikä tämä siis ole seurausta valtion suuresta rahoitustuesta järjestöille, vaan lähinnä siitä, että järjestöt itse kykenevät hankkimaan tuloja omalla toiminnallaan. On siis pikemminkin havaittavissa crowding in -tendenssi, joka koskee hyvinvointipalveluiden tuottamisen ulkopuolista non profit -sektoria ja sen palkattua osaa. Sen kirjoittavat katsovat olevan perua vanhojen kansanliikkeiden toimintamuotojen perinnön siirtymisestä osaksi tämän päivän kansalaistoimintaa kulttuurin, liikunnan ja virkistämisen järjestöissä. Kansanliikkeiden ajoista periytyy laajamittainen vapaaehtoistoiminta, jolla nykyisinkin tuotetaan tuloja järjestöille ja siis rahoitusperustaa toiminnalle ja työntekijäin palkkaamiseen.

Sivesind ja Selle arvostelevat Anheierin ja Salamonin Ruotsin perusteella tekemää yleistystä Skandinaviasta sosiaalidemokraattisena regiiminä. Muut Pohjoismaat mukaan ottava tarkastelu osoittaa selkeästi sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen sijasta yleisemmin kansanliikkeiden ja muiden poliittisten voimien merkityksen – ja Ruotsinkin osalta päätelmä on aivan liian suppea (samaa johtopäätökseen tultiin mainitussa Lars Trägårdhin toimittamassa teoksessa). Kansanliikkeet yleisesti tarjoavat päteväen tarkasteluperspektiivin Pohjoismaiden kansalaisyhteiskuntaan, liitettynä muuhun yhteiskunta- ja kulttuurihistoriaan.

Myös muita SO-teorian pulmia osoitetaan. Olennaista Pohjoismaissa oli kansanliikkeiden hierarkkinen organisoituminen keskustasolta paikallisyhdistyksiin, mitä social origins -teoria ei kykene tunnistamaan perusrakenteeksi. Sivesind ja Selle puolestaan katsovat sen kaikkein vahvimmin Pohjoismaiden kansalaisyhteiskuntia yhdistäväksi raken-

nepiirteeksi kansalaisyhteiskuntien muodostumisprosessissa. Sehän oli olennaista esimerkiksi yhdistysten valtiosuhteissa ja valtionrakentamisessa.

Dag Wollebæk, Bjarne Ibsen ja Martti Siisiäinen tutkivat nykypäivän paikallistason yhdistystoimintaa Norjassa, Tanskassa ja Suomessa. Myös he torjuvat sen usein esitetyn näkökannan, että laaja hyvinvointivaltio olisi Pohjoismaissa ikään kuin työntänyt sivuun vilkkaan ja omaehtoisen kansalaistoiminnan ja merkinnyt sen alisteisuutta vahvalle valtiolle. Myöskään paikallistasolla näin ei ole käynyt.

Wollebæk, Ibsen ja Siisiäinen tekevät päätelmiään Norjaa, Tanskaa ja Suomea koskevien tutkimushankkeiden nojalla, joiden tutkimusasetelmat mahdollistavat vertailun. Näissä maissa paikallisyhdistysten suuri enemmistö toimii kokonaan vailla julkista rahoitusta. Ei siis ole perusteltua väittää paikallisyhdistysten olevan tiukassa valtion talutusnuorassa. Kirjoittajat päättelevät, että pohjoismaisen hyvinvointivaltion kansalaistoimintaan usein liitetty Habermasin elämismaailman kolonisaatioteesi ei ole pätevä.

Eurooppalaisessa vertailussa vapaaehtoisorganisaatioiden tiheys on tutkimuksen mukaan huippuluokkaa. Äkipäätä sangen yllättävältä kuulostaa, että organisaatiotiheys on selvästi tiheämpiä maaseudulla kuin urbaanissa ympäristössä kaikissa kolmessa maassa. Erityisen selkeän eron maaseudun hyväksi tuotti Jyväskylän lähiseudulla tehty tutkimus. Norjan ja Suomen osalta asiantilaa selittää kirjoittajien mukaan osaltaan pitkät välimatkat: oma paikallisyhdistys on helpompi ratkaisu kuin matkustaminen pitkän välimatkan päähän. Niin ikään tutkijat tähdentävät järjestörakenteen historiallista hierarkkista jatkumoa paikallistasolta keskustasolle (etenkin Norjassa ja Suomessa), mikä on selkeä ero yleiseen eurooppalaiseen duaalimalliin paikallis- ja keskustasosta erillisinä yhdistyskenttinä. Hierarkkisen ja inklusiivisen toiminnallisen näkemyksen mukaisesti tehokas toiminta edellytti runsaasti paikallisyhdistyksiä. Otaksun, että tähän saattoi vaikuttaa myös ”taistelu sieluista” kilpailevien ryhmien kesken. Ainakin Suomessa kielitaistelun dynamiikka toimi näin.

Wollebaekin, Ibsenin ja Siisiäisen mukaan vanha pohjoismainen rakenne on kuitenkin osittain murtumassa niin, että viimeisten parin vuosikymmenen aikana on syntynyt suurilukuinen määrä pieniä yhdis-

tyksiä vailla hierarkkista rakennetta. Tendenssi ilmentää muutosta vertikaalisesta horisontaaliseen kansalaisuuteen ja se on kirjoittajien mukaan yhteydessä yleiseen individualisoitumisprosessiin, jota myös Internet edistää. Tendenssi on toteumassa länsimaissa yleisesti.

Kristin Strømsnes ja Dag Wollebæk ottavat erittelyn kohteeksi skandinaavisen yhdistyselämän erityispiirteen, laajan passiivisen jäsenistön. Tilastollisen aineiston perusteella erittelyn kohteena ovat Norja, Tanska ja Ruotsi. Kyse on siitä, että yhdistyksissä on runsaasti jäseniä, joista kuitenkin vain pieni osa toimii niissä aktiivisesti. Tämähän pätee myös suomalaisiin yhdistyksiin. Kuitenkin mittaukset osoittavat Pohjoismaissa vahvaa sosiaalisen pääoman määrää. Tulos ei sovi yhteen putnamilaiseen sosiaalisen pääoman teorian kanssa, joka tähdentää mikrotasoisena aktiivisen osallistumisen merkitystä sosiaalisen pääoman tuotannossa. On siis syytä tarkastella asiaa lähemmin.

Kun Putnam (2000) tähdentää kansalaistoiminnan kasvokkain-suhteiden socialisaatiovaikutusta sosiaalisen pääoman tuotannossa, kirjoittavat tuovat sen rinnalle institutionalisaatiovaikutuksen. He tarkoittavat sillä vahvojen hyvin toimivien kansalaisyhteiskunnan instituutioiden voivan voittaa ihmisen luottamuksen ja siten tuottaa sosiaalista pääomaa. Pohjoismaiselle yhdistystoiminnalle on vanhastaan ollut ominaista niiden vahva kansanliikkeiden kaudella toteutunut edustusfunktio. Mikäli yhdistysten jäsenet kokevat yhdistysten edustavan itseään pätevästi, ei välttämättä koeta tarvittavan kaikkien aktiivista osallistumista.

Tilastot ensinnäkin osoittavat tarpeen tarkennuksiin aiemmassa yhdistystoiminnan mallinnuksessa: Ruotsissa ja Tanskassa osoittautuu olevan enemmän aktiivisia yhdistysjäseniä kuin useimmissa vertailumaissa. Kuitenkin pitää paikkansa, että yksilöt ovat aktiivisia vain harvassa yhdistyksissä, joiden jäseniä he ovat. Passiivisuusteesi osoittautuu päteväksi näin tarkentaen.

Mutta tilastoerittely tuottaa tuloksen, että passiivinen jäsenyys ei olekaan ominaista pelkästään Skandinavialle, vaan sitä esiintyy muuallakin laajan yhdistysohallistumisen (henkilöillä lukuisia yhdistysjäsenyyksiä) maissa, kuten Sveitsissä ja Hollannissa. Niissä myös esiintyy korkeaa sosiaalisen pääoman tasoa ja vahvaa kansalaiskiinnittymistä (civic engagement).

Pohjoismaiden osalta Strømsnes ja Wollebæk katsovat tällä ehkä olevan taustansa voimakkaiden kansanliikkeiden aikakaudessa, jolloin ihmiset oppivat luottamaan järjestöihin. Myöhemmin siihen on mahdollisesti vaikuttanut myös hyvinvointivaltio ja sen jättämä kapeampi tila non profit -palveluorganisaatioille. Strømsnes ja Wollebæk päättelivät, että rationaalisina ja hyötyä tuottavina yhteiskunnallisina toimijoina yhdistykset institutionaalistavat sosiaalista pääomaa. Putnamilainen kasvokkain keilailu- (*Bowling alone*) ja piknik-kanssakäymisen sijasta huomiota tulee kiinnittää enemmän luotettavien keskus- ja paikallisyhteisöjen poliittista toimintaa linkittävien vapaaehtoisorganisaatioiden toimintaan sosiaalisen pääoman tuotannossa.

Muiden kirjoitusten tarkastelukulma on eri merkityksissä eriytyneempiä tähän asti esitellyistä. Pohjoismaisen mallin tärkeää piirrettä, sen representaatiofunktioita tutkii Risto Alapuro vertaillen Suomea ja Ranskaa. Eeva Luhtakallio vertailee demokratiakäsityksiä Helsingissä ja Lyonissa. Pohjoismaiden erityislaatu näyttäytyy havainnollisesti Ranskan poliittisen elämän erilaisuutta vasten. Mary Hilson erittelee pohjoismaisia osuustoimintaliikkeitä laajemmassa kansainvälisessä verrannossa. Johanna Rainio-Niemi tutkii Suomen komitealaitoksen historiaa vertaillen sitä lähinnä Itävaltaan. Annette Zimmerin ja Erle Rikmanin artikkeleissa ei tavoitteena varsinaisesti ole Pohjoismaiden kansalaisyhteiskuntien erityisyyden tutkiminen, vaan eräiden Itä-Euroopan maiden ja Viron kansalaisyhteiskuntien kehityksen peilaaminen pohjoismaista kehitystyyppiä vasten. Varsin erilaiset kehityskulut, vaikka tuottavatkin joitain näennäisiä yhtäläisyyksiä, osaltaan alleviivaavat Pohjoismaisen kehitystyyppin ainutlaatuisuutta.

Uppoutuneisuus-teesistä yhteiskuntateoriaan

Olen kokonaan sivuuttanut Pohjoismaiden kansalaisyhteiskuntien erot, joita eritellään useissa kirjoituksissa. Steniuksen seikkaperäinen historiataustoitus antaa perspektiivin muun muassa hänen esittämälleen Pohjoismaiden ”läntiselle” ja ”itäiselle” tyyppille. Siitä ja muista eroista, kuten spesifeimpien erittelyjen annista lukijaa voi vain suositella lukemaan kirjasta itsestään.

Teoksen fokus koskee pohjoismaisen kansalaisyhteiskunnan erityislaatua ja social origins -teorian pätevyyttä sen tulkinnessa. Teorian

sosiaalidemokraattisen regiimin tyyppi osoittautuu useilta teeseiltään pinnalliseksi ja harhaan johtavaksi. Mutta jos näin onkin, niin tuon teorian yleisenä lähtöasettamuksena oleva uppoutuneisuus -teesi on vahva (huomautettakoon myös, että Salamon ja Anheier itse sanoivat, että heidän laatimansa teorian testauksensa on ”parhaimmillaankin alustava”.) Voidaanpa sanoa, että teorian lähtöasettamuksen tinkimättömän noudattaminen johtaa alkuperäisen teorian useiden johdannaisteosien tiukkaan kritiikkiin ja kehittämiseen. Teos on uppoutuneisuus-teesin vahva kontribuutio.

Teos on kansalaisyhteiskunnan pohjoismaisen tyyppin kehityksen vakuuttava esitys. Kirjoitukset osoittavat, että Pohjoismaissa kansalaisyhteiskunta on modernisaatioon siirtymisessä ollut yhteiskunnan rakentumisen keskeisintä ydintä. Yhdistystoiminnan koko yhteiskuntaa jäsentyneeksi kokonaisuudeksi integroiva merkitys moderniin siirtymisen kehitysvaiheessa on pohjoismaisten yhteiskuntien olennainen yhteinen tekijä. Juuri kansanliikkeiden ja yhdistystoiminnan keskeisyydestä johtuen kirjan ydinartikkelit rakentavat, eivät pelkästään kansalaisyhteiskunnan teoriaa, vaan myös yhteiskuntateoriaa. Pohjoismaisten yhteiskuntien myöhempi toimivuus tuntuu perustuvan melkoisessa määrin tähän taustaan.

Konsensuksen tavoittelu, syvyysuuntainen inklusio, ja järjestys ovat avainkäsitteitä kuvaamaan Pohjoismaisten kansalaisyhteiskuntien historiallista ja myöhempääkin ominaislaatua. Yhdistys on sen organisoitumisen avainyksikkö. Se esiintyykin keskeisenä käsitteenä tarkasteluissa ja kirjan nimeä myöten.

Onkohan muuten Aristoteleen ideaaliyhteiskunta juurikaan toteutunut vahvemmin kuin Pohjolassa tuona moderniin siirtymisen kautena? Aristoteleen rakentamassa yhdistelmävaltiossahan keskiluokat ovat avainosassa juuri niiden väliaseman vuoksi: asemansa vuoksi ne ymmärtävät ja tulevat toimeen niin rahvaan kuin aristokraattisen eliitin kanssa. Siksi ne kykenevät integroimaan kokonaisuutta. Juuri näinhän Pohjolassa kävi.

Historialla on merkitystä, summaa Risto Alapuro tarkastelujen ydin-sanoman johtopäätösartikkelissaan. Lukija vakuuttuu tästä. Kirja on avainteos suomalaisen ja pohjoismaisen kansalaisyhteiskunnan erityisyyden ymmärtämiseen.

Kirjallisuus

- Putnam, Robert D. (2000).** *Bowling alone: The Collapse and Revival of American Community.* New York: Simon & Schuster.
- Salamon, Lester M. & Sokolowski, Wojciech S. & associates (2004).** *Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit Sector. Volume two.* Bloomfield: Kumarian Press.
- Salamon, Lester M. & Anheier, Helmut K. (1998).** Social origins of civil society: Explaining the nonprofit sector cross-nationally. *Voluntas* 9, 213-253.
- Trägårdh, Lars (toim.) (2007).** *State and Civil Society in Northern Europe. The Swedish Model Reconsidered.* New York: Berghahn Books.